

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

УДК 346.9(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.20>

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Довгань Вікторія Миколаївна,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державного податкового університету

Боднарчук Оксана Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
Державного податкового університету

У статті досліджується питання становлення та розвитку інституту медіації в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів. Адже інститут медіації зазнавав неабияких перепон у своєму розвитку, зважаючи на несприйняття та стереотип ефективності врегулювання спору у судовому порядку. Виявлено, що неабиякого поширення інститут медіації в межах нашої держави зазнав саме під часу здобуття незалежності нашої держави, прийшовши в Україну уже як сформований комплекс заходів для вирішення правових спорів. Проаналізовано історичний розвиток медіації на території України від перших згадок до сьогодення та фактори впливу на становлення інституту медіації як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів. Розглянуто чинне національне законодавство, правова доктрина, міжнародний досвід та ефективність застосування на практиці медіації у вирішенні господарського спору як досудового врегулювання спору. З'ясовано, що закріплення на законодавчому рівні обов'язковості застосування медіації у вирішенні господарського спору як досудового врегулювання господарського спору в Україні матиме низку переваг, в яких зацікавлена як держава, так і самі суб'єкти господарювання. Метою заохочення з боку держави обов'язковості використання сторонами досудових способів врегулювання спорів є розвантаження господарських судів та уникнення затягування розгляду справи. Для суб'єктів господарювання вирішення господарських спорів за допомогою інструментів медіації є дієвим способом швидкого та ефективного вирішення конфліктів зі збереженням гідних партнерських відносин. Висвітлено, що становлення комплексного інституту медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів в Україні відбулось завдяки зусиллям з боку науковців та розвитку правової доктрини. Проте чинне національне законодавство потребує певних доопрацювань щодо обов'язковості застосування медіації у вирішенні господарських спорів як досудового врегулювання конфлікту.

Ключові слова: медіація, інститут медіації в Україні, господарський спір, суб'єкт господарювання, досудове врегулювання господарського спору, альтернативні способи вирішення господарських спорів, посередництво.

Dovhan Viktoriia, Bodnarchuk Oksana. Establishment and prospects of development of the institute of mediation in Ukraine as one of the types of alternative resolution of economic disputes

The article examines the formation and development of the institution of mediation in Ukraine as one of the types of alternative dispute resolution. After all, the institution of mediation has experienced considerable obstacles in its development, given the rejection and stereotype of the effectiveness of dispute resolution in court. It was revealed that the institution of mediation within our state was very widespread during the independence of our state, having come to Ukraine as a set of measures to resolve legal disputes. The historical development of mediation in Ukraine from the first mention to the present and the factors influencing the formation of the institution of mediation as one of the types of alternative dispute resolution are analyzed. The current national legislation, legal doctrine, international experience and the effectiveness of mediation in the settlement of commercial disputes as a pre-trial settlement of disputes are considered. It was found that enshrining in law the mandatory use of mediation in resolving commercial disputes as a pre-trial settlement of commercial disputes in Ukraine will have a number of advantages in which both the state and business entities are interested. The purpose of encouraging the state to oblige the parties to use pre-trial methods of dispute resolution is to unload the commercial courts and avoid delaying the proceedings. For businesses, resolving business disputes through mediation tools is an effective way to resolve conflicts quickly and effectively while maintaining a decent partnership. It is highlighted that the formation of a comprehensive institution of mediation as an alternative way of resolving economic disputes in Ukraine was due to the efforts of scientists and the development of legal doctrine. However, the current national legislation needs some refinements on the mandatory use of mediation in resolving commercial disputes as a pre-trial settlement of the conflict.

Key words: mediation, institute of mediation in Ukraine, commercial dispute, business entity, pre-trial settlement of commercial dispute, alternative ways of resolving commercial disputes, intermediary.

Незалежно від того, яку діяльність здійснюють суб'єкти господарювання, між ними завжди буде виникати спір. Зважаючи на те, що господарський спір містить, як правило, матеріальне підґрунтя, а надсилання іншому суб'єкту господарювання претензії не дає бажаного результату, то для сторін перевагою є швидкий, ефективний та економічно вигідний спосіб врегулювання спору.

Донедавна найефективнішим способом вирішення господарського спору вважався розгляд справи у судовому порядку.

Проте у зв'язку із підвищенням вартості судового збору, завантаженості справами господарських судів, тривалості розгляду спору у судовому порядку все більшої популярності в Україні набувають альтернативні способи вирішення господарських спорів, серед яких варто виділити медіацію як найпопулярніший із них.

Актуальність питання становлення інституту медіації в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів не змогло залишити без уваги багатьох науковців. Правова доктрина з цього питання дозволяє вдосконалити та врегулювати питання в повному

обсязі, вирішити правові колізії в чинному законодавстві. Неабиякий внесок у дослідження питання становлення інституту медіації в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів зробили наукові праці таких учених: І.А. Балюка, О.Г. Боднарчука, О.І. Боднарчук, В.А. Залізняка, О.О. Кармазу, Р.В. Карпенка, П.В. Кикоть, С.О. Корінного, О.О. Курінного, Я.П. Любченка, Л.О. Махової, О.Ю. Минюк, Н.В. Мінченко, С.С. Немченка, К.І. Постоєнко та багато інших.

Проте і натеper питання вирішення господарських спорів за допомогою інструментів медіації залишається малодослідженим у сфері господарсько-правової науки, а законодавча база потребує доопрацювання, що свідчить про актуальність вибраної теми дослідження.

Мета статті – аналіз становлення інституту медіації у вирішенні господарських спорів в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів, дослідження чинного національного законодавства та шляхи вдосконалення нормативно-правової бази з цього питання.

Становлення інституту медіації як одного з альтернативних способів вирішення спору пройшло неабиякий історичний розвиток.

Варто зазначити, що розвиток медіації почався ще за первісно-общинного ладу, тоді посередником у вирішенні спору виступав вождь. Стосовно перших згадок про посередництво у вирішенні спору на території нашої держави, то вперше про медіацію згадувалось за часів Київської Русі. Окрім того, прикладами попередження конфліктних ситуацій було існування таких інститутів влади, як князівські з'їзди.

С.О. Корінний зазначав, що «довгий час становлення інституту медіації як засобу вирішення правового спору проходило досить важко, у зв'язку з тим, що такий інститут не знаходив досить сприятливого ідеологічного підґрунтя ні серед представників правосуддя, ні серед простого населення. З одного боку, судді вважали, що основним завданням правосуддя є не стільки укладення мирових угод, скільки охорона встановлених законом приписів як публічно-правового, так і приватно-правового характеру. З іншого – сторони спору з недовірою ставились до процедури примирення, оскільки вважали, що зроблені ними заяви можуть у майбутньому бути використані проти них та стати підставою для винесення судового рішення не на їхню користь» [1, с. 236].

Тому інститут медіації зазнавав неабияких перепон у своєму розвитку, зважаючи на несприйняття та стереотип ефективності врегулювання спору у судовому порядку.

Зокрема, такий стереотип ефективності та законності судового рішення існував за часів СРСР. Ідеалістичність влади, ідеалістичність радянського суду знецінювали інститут медіації у вирішенні правових спорів.

За часів радянської доби через державну підтримку набула концепція «відносин з владою», у якій наголошується на необхідності особливого виду процесуальних відносин між судом та іншими учасниками процесу, де суд остаточно перетворюється на владного суб'єкта, що стоїть над сторонами процесу і відіграє активну роль у вирішенні приват-

ного спору за відносно пасивної участі сторін, ідея примирення сторін, яка все ж таки існувала в цей час, проте не була чітко виражена та перебувала в тіні правосуддя. Стверджувалось, що не було практичної необхідності у процедурі примирення і посилення ролі суду як примирителя сторін суперечки, оскільки суд був винятковим органом, а розгляд багатьох суперечок проходив у позасудовому порядку [1, с. 236].

Натомість світова спільнота у застосуванні альтернативних способів вирішення господарських спорів була на крок попереду і розвивалась паралельно до радянських поглядів на вирішення правових спорів.

Доречно зазначити, що медіація в її сучасному розумінні починає розвиватись у другій половині ХХ ст. насамперед у країнах англо-саксонського права – США, Австралії, Великобританії, після чого поширилась і в Європі [2, с. 242].

Причина виникнення і розвитку медіації у світі була однотипна – зменшення навантаження на суди та уникнення затягування розгляду справи.

Але у сучасну Україну медіація прийшла вже як напрацьована технологія у середині 90-х років ХХ ст., медіаційні центри почали працювати з 1997 року (в Одесі). Вперше у СНД її було застосовано в рамках цивільного судочинства. Згодом громадськими «Групами медіації» Донецька, Луганська, Одеси, Києва, Харкова вона апробувалась у різних сферах – у трудових, сімейних спорах, господарських тощо [3, с. 29].

Широке застосування норм інституту медіації у вирішенні правових спорів усе більше проникає в різні сфери правового поля, що має надвелике значення як в Україні, так і на міжнародній арені.

Тому спроби ввести медіацію в українське правове поле почалися в 2011 р. Тоді відбуваються реформаторські поштовхи в такому напрямі, бо доступ громадян до альтернативних методів врегулювання конфліктів вважається одним із критеріїв ефективного ведення господарсько-правової діяльності, збереження партнерських взаємин на майбутнє, економії часу, коштів та психологічної врівноваженості [2, с. 245].

Однак неабиякого поширення інститут медіації в межах нашої держави зазнав саме від часу здобуття незалежності нашої держави, прийшовши в Україну уже як сформований комплекс заходів для вирішення правових спорів.

Світовий досвід країн, де повноцінно діє інститут медіації, показує, що:

по-перше, медіація є повноцінним елементом у вирішенні правових конфліктів і діє на рівні з правовою системою та судовою гілкою влади;

по-друге, суспільство позитивно приймає практику врегулювання спорів методом діалогу та взаємопогодження [4, с. 58].

Використовуючи міжнародний досвід, стрімке поширення у застосуванні в Україні процесу медіації у разі вирішення господарських спорів, необхідність інтеграції національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, виникла нагальна проблема врегулювання на законодавчому рівні процедури медіації.

Популярність альтернативних способів вирішення господарських спорів особливо виразно стала відчутна з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [5] та викладення пункту третього статті 124 Конституції України в такій редакції: «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [6].

Відповідно, статтею 19 Господарського процесуального кодексу України визначено такі основні положення досудового врегулювання господарського спору:

1. Сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом.

2. Особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову [7].

Остаточним фактором становлення інституту медіації як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів стало прийняття Закону України «Про медіацію» [8] (надалі – Закон). Законом було вперше визначено на нормативно-правовому рівні чимало основних положень інституту медіації.

Також Закон уперше регламентує визначення поняття «медіація» як позасудової добровільної, конфіденційної, структурованої процедури, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [8].

Окрім того, законодавцем визначено на нормативно-правовому рівні основоположні принципи, положення та процедуру проведення медіації як одного із видів альтернативного вирішення спорів, правове становище медіатора та принципи дії Реєстру медіаторів.

Для ілюстрації переваг медіації можна навести наглядні приклади міжнародного досвіду за останні три роки: у США 95% справ, що були відправлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду; в Німеччині 93% медіацій завершуються мировою угодою; у Великобританії показник результативності медіації становить 90–95%. За даними досліджень (див., наприклад, Jennifer E. Shack "Bibliographic Summary of Cost, Pace, and Satisfaction Studies of Court Related Mediation Programs"), у господарсько-правових спорах про «виконання контрактів» медіація на 56% скорочує фінансові витрати та на 73% є менш тривалою у часі. Це пов'язано з тим, що медіація має чисельні переваги порівняно із судовими процедурами та іншими засобами вирішення спорів [9, с. 126–127].

Проте положень, регламентованих Законом, не досить для врегулювання питання медіації у разі вирішення господарських спорів, оскільки його норми мають широке застосування в багатьох галузях права. Тому виникає необхідність внесення змін до Закону, що стосуються обов'язковості проведення медіації в господарських спорах як досудового врегулювання спору. Обов'язковість використання медіації у разі вирішення господарського спору в Україні матиме низку переваг, а саме:

- сприятиме розвантаженості судів;
- допоможе швидко, зручно, економічно вигідно для учасників медіаційного процесу вирішити господарський спір;
- зберегти гідні партнерські стосунки.

Як зазначає Л.О. Махова, «показник виконання угод, укладених за результатом медіації, нині в Україні є приголомшливим: майже 99% домовленостей

виконуються сторонами добровільно. Натомість показник примусового виконання судових рішень в Україні не перевищує 48%, що є кричущим та недопустимим» [9, с. 126–127].

Окрім того, важливим фактором для суб'єкта господарювання будь-якої форми власності є оперативність вирішення господарського спору. За наявності нерезидента як учасника господарського спору у судовому процесі винесення рішення суду у справі можливе щонайменше через пів року.

Оскільки, як показує практика, майже неможливо повідомити суб'єкта господарювання – нерезидента про час та місце розгляду справи, що відтерміновує процес розгляду справи по суті. Для бізнесу в Україні оперативність вирішення господарського спору є ключовим фактором, адже перспектива одержання рішення суду у справі внаслідок довготривалого судового розгляду не приваблює.

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що становлення комплекс-

ного інституту медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів в Україні відбулось завдяки зусиллям з боку науковців та розвитку правової доктрини. Проте чинне національне законодавство потребує певних доопрацювань щодо обов'язковості застосування медіації у разі вирішення господарських спорів як досудового врегулювання конфлікту. Закріплення на законодавчому рівні обов'язковості використання медіації як досудового врегулювання господарського спору в Україні матиме низку переваг, в яких зацікавлені як держава, так і самі суб'єкти господарювання. Метою заохочення з боку держави обов'язковості використання сторонами досудових способів врегулювання спорів є розвантаження господарських судів.

Адже для суб'єктів господарювання вирішення господарських спорів за допомогою інструментів медіації є дієвим способом швидкого та ефективного вирішення конфліктів зі збереженням гідних партнерських відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корінний С.О. Національно-історичний аспект становлення інституту медіації в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1 (12). Том 2. С. 234–237.
2. Махова Л.О., Виприцький А.О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 5. Частина 2. С. 241–247.
3. Карпенко Р.В. Історичні передумови впровадження медіації в Україні та інших державах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 28–36.
4. Кикоть П.В., Постоєнко К.І. Деякі питання медіації як альтернативне вирішення спорів суб'єктів господарських відносин. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 10 грудня 2020 року, Київ, 2020, С. 56–59.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 10.01.2022).
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.01.2022).
7. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 10.01.2022).
8. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 10.01.2022).
9. Махова Л.О. Переваги впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право* : електронне наукове видання. 2016. № 6. С. 124–128.